

КАЗКАР

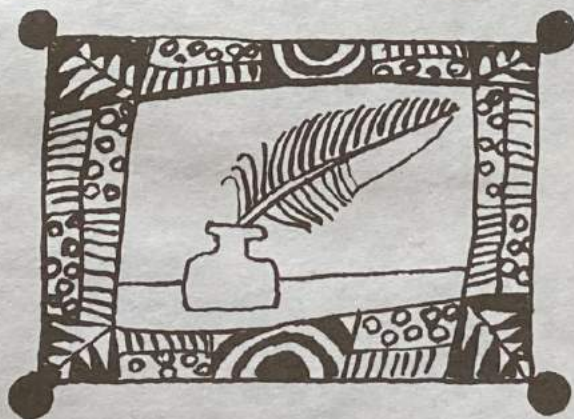

КАЗКАР

Народні казки Українських Карпат

Для молодшого і середнього
шкільного віку

Випуск I

Малюнки Василя Вовчка

Ужгород
Видавництво «Карпати»
1996

До книги ввійшли кращі зразки українських народних казок про дітей Карпатського регіону (Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Чернівецької областей).

Упорядкування, підготовка текстів, примітки та словник І.В.Хланти.

Вступна стаття І.В.Хланти, Р.А.Офіцинського.

К 4803640204—007 Без оголошення
215—96

ISBN 5-7757-0737-0

© Хланта Іван Васильович, упорядкування, підготовка текстів, примітки та словник, 1996
© Хланта Іван Васильович, Офіцинський Роман Андрійович, вступна стаття, 1996
© Вовчок Василь Іванович, ілюстрації, 1996

ВЕЧІРНЯ РОСА — ЖИВИЦЯ НА КАЗКОВІ УСТА

Поодинокі казки можна порівняти з перлами, що були нанизані на нитку, а хтось розірвав її та й порозсипував перли. Позбирані разом вони творять дорогоцінний нашійник, якому ніхто не годен надивуватися. Не дивно, що ніякі літературні твори не мали ніколи такого розповсюдження, як казки, а ні такого довгого життя.

Володимир Гнатюк

Правду кажуть: ранок є найкращою порою доби, весна — року, а дитинство — життя. Всі так чи інакше у спогадах часто повертаються у дитячі роки, до витоків своїх чеснот. І народом відзначено, що людина двічі живе на світі: перший раз — у дитинстві, а вдруге — у споминах про нього. «Звідкіль я? Я з мого дитинства. Я прийшов з дитинства, як з країни», — обронив сакраментальну фразу французький пілот Антуан де Сент-Екзюпері, талановитий співець дитячої душі, романтично задивленої у Всесвіт.

Дитинство наше виколисане казкою, де добро зі злом змагається і завжди перемагає. Тут не обходиться без чарівних перевтілень. Дівчина легко обертається у гадюку і навпаки, неживі предмети і явища природи озиваються людськими голосами, олюднюються рослини і тварини, людина ж звеличується як бережлива і чуйна дитина природи, як подвижник миру і добра, а не руйнації і воєн. Потерпілого в боротьбі зі злом оживлює чудодійна вода, благословляється доброчесність. І звідки ж нам тільки достеменно відомо, що все-таки не існувало дивовижного світу, коли «кури шпори мали і замість півнів горлали, коли в лісі вовки голодних годували, а лисиці охороняли квочок, як своїх дочок?» Було це так давно, що ніхто й не пригадає, чи справді тоді «цар пішки ходив, не їв і не пив, бо грошей не мав», «жив у колибі, а газдівство мав лише у порваній тайстрині».

І все це на мальовничому фоні українських краєвидів: білосніжні шапки гірських хребтів, стрункі вічнозелені смереки і сині зіниці озер, бездонні провалля і печери, сонячні лісові галявини, оксамитові полонини і круті плаї-стежини, бистрі ріки... Там гайник вряди-годи може упіймати полохливого Дикого чоловіка, в владарює Батько Лісовий Шум і його вередлива сестра Сон-Дрімота. Там десь ночує і турботливий Батько Вітрів, що приносить теплу погоду днину, а Богданкові подарував маленький млинок, золоту козу і чарівний обрус (скатертину), щоб порятувати обох із матір'ю від митарств, бідності і злиднів.

«Не за високими горами, не за глибокими морями і не в тридев'ятому царстві, а в горах Карпатах» розгортаються події казки «Іванко і Настуня-красуня», як і всіх решти. Сміливці стають до кривавої борні з шарканями-чудовиськами, які ховаються в густих хашах і темних печерах, із відьмами-босорканями, що викрадають дівчат, із зайдами-чужинцями, котрі безжалісно витоптують усе живе копитами знавіснілих коней.

Ясна річ, казки славлять і шанують ватажків, мудрих і справедливих. Вибраний робітним людом цар Матвій відвоював свій закарпатський край від потурченої Поганьдівки, яка вкорінилася в неприступних замках Ужгорода і Невицького (Матвій з хоробрим військом виступив із Словаччини і порубав загарбницю нижче Чопа). Образ непримиренного захисника інтересів трудящих по смерті заслужено став крилатим, своєрідним мірилом святості — «Помер Матвій — пропала правда» («Як хлопець з Оріховиці став царем»). До речі, у подібному варіанті переказу «Про Матяша-кряля», що широко побутував в Ужанській долині (терени Закарпаття) і був опублікований видатним етнологом (народознавцем) Володимиром Гнатюком, події відбуваються в Невицькому замку. Давним-давно хазяйнувало тут Поганьдівка — дочка турецького султана, істота, яка нагадує билинного Солов'я-розбійника — і не людина, і не звір. Саме від цієї потвори визволив свій рідний край хоробрий легінь — слуга Матвій з села Оріховиці, що недалеко від Ужгорода, коронований на повелителя Угорщини.

Взагалі ж загадкове ім'я непересічного угорського монарха Матвія (Матяша) Корвіна (1443—1490) увійшло в угорський, румунський, словенський, сербо-хорватський, словацький, український епос, завдяки переможним війнам з турками, які успішно розпочав його батько Янош Гуняді (в народних піснях — Янко Сабинянин). Внутрішньо політичні реформи Корвіна були продиктовані нагальними потребами центральної влади знайти широку соціальну підтримку. А значить, однаково і численні спроби приборкати свавільних магнатів, полегшити правове та матеріальне становище непривілейованих прошарків — послужили поштовхом до виникнення розмаїтого фольклорного циклу про справедливого короля. Пройняті ідеєю верховенства громадянської совісті, людяності над розбещеною вседозволеністю панів, поміщиків, народні твори підкреслюють неможливе селянське походження Матвія — оборонця бідних, знедолених. На Закарпатті напружене протистояння місцевих русинів (українців) і угорських феодалів обумовлювалось взаємопереплетеними класовими та національно-визвольними чинниками. Можливо, тому тутешня традиція і називає Матвія (Матяша) — «руським хлопцем з Оріховиці», гіперболізуючи і націоналізуючи іноплемянну історичну постать.

Зрештою, з казок починали ми пізнавати тяжку історію українського народу з його багатовіковою боротьбою за незалежність від часів, коли ще «колія не ходила, дідичі гнали людей на панщину, били, мордували їх і нікого не боялися — ні Бога, ні чорта» («Діамантовий паркан») і до цілком сучасних, коли з вечірніх новин можна запросто дізнатися, що діється у світі, «у всіх великих містах — в Будапешті, в Нью-Йорку, Парижі...» («Цар Дикого лісу»). І ось гряде той благословенний день, коли древній український народ виходить переможцем у виснажливих змаганнях за великість, за волю.

За своїм змістом народні казки надзвичайно різноманітні. Умудрені життєвим досвідом оповідачі правдивими устами казки сумлінно повчають: «Немає нічого ситнішого за землю, бо вона всіх годує і напуває, немає

нічого прудкішого від людської думки: сам ти ще тут, а думка вже далеко-далеко занесе людину; і нема нічого солодшого за сон, бо яке б не було горе, а заснеш і все забудеться, та ще й силу нам сон повертає» («Мудра дівчина-семилітка»). А ось мандрівного пана сильно зацікавив хлопець, що пас корів недалеко роздоріжжя. На запитання пана, яка найкраща дорога до міста, хлопець з казки «Про мудрого хлопця», не моргнувши оком, відповів: «Одна коротша, а дальша, друга — довша, а ближча». Виявилось, його батько свідомо «сам собі шкоду робить», мати — «з'їдений хліб пече», сестра — «за торішнім сміхом плаче». А сам він без зайвих зусиль зробив дурнем хвалькуватого царя, який напівпострижений, напівпоголений марно гукав зниклого перукаря: «Чивинебачилитакого!» Довго не міг второпати простої істини юний дармоїд, поки по команді не вийшли з чародійного барабана десять легінів і ціпами не навчили його поважати працю. «Не розумна мати, яка змалку не привчає дітей працювати», — переконує казка «Про неробу Юрка, маминого синка». — «Нешасний той синок, що чекає грошей від овечок і шкатулок». Казковий барабан і донині береже старанний і тямущий Юрко. Начебто, недавно він сам закричав: «До танцю!» І десять легінів ціпами вчили трудитися одного лінивого і байдужого молодика.

А ще казка — скарбниця нашої мови. Є правда в рядках Каменяря, який у «Байці про байку» із збірника «Коли ще звірі говорили» (1899) написав щире і вдячне признание: «Оті простенькі сільські байки, як дрібні, тонкі корінчики, вкорінюють у нашій душі любов до рідного слова, його краси, простоти і чарівної милозвучності. Тисячі річей у житті забудете, а тих хвиль, коли вам люба мама чи бабуся оповідали байки, не забудете до смерті!». Для байдужих казкові уста — наївні, оманливі, а для вразливих душ — провісники незбагнено-довершеного, ідеального.

Не схилиючись перед офіційними течіями у шкільній і вчительській справі, І.Франко, як мислитель світового діапазону, як практичний батько, у взаєминах із своїми дітьми (Андрієм, Тарасом, Петром, Анною) не виходив за усталені межі місцевої етнопедагогіки. Там він, греко-като-

лик за метричним записом, нерідко врочисто вибирався з православним колегою, найбільшим українським істориком Михайлом Грушевським до місцевої уніатської церкви. Під час відправи служби Божої чи вечірні обоє залюбки приєднувалися до церковного хору... Сучасники відзначають залізні нерви, витримку Івана Яковича. Він спокійно і зважено працював серед метушні, гармидеру дітей, слуг. Умів писати, притримуючи вільною рукою голосного і верткого малюка. Фігурально висловлюючись, Каменярь творив з дітьми на руках, для дітей і про дітей. Заклопотаний збереженням, поширенням і повсякденним утіленням народних настанов, І.Франко у піднесеному творчому пориві укладає для українських діточок збірку перлин «тваринного» епосу. Львівський двотижневик ілюстрований журнал «Дзвінок» (виходив у 1890—1914 рр.) охоче друкував Франкові витяги з німецько-російсько-франкомовних джерел (Теодора Бенфея, братів Грімм, Олександра Афанасьєва, Гарсена де Тассі та ін.). Малолітні читачі засвоювали, мов рідні, переспіви з індійських мотивів («Фарбований Лис»), грецьких («Вовк війтом»), сербських («Осел і Лев»), російських («Лисичка і Журавель») тощо. Роками пізніше у передмові до другого окремого і розширеного видання «Коли ще звірі говорили» (1903) спостережено виразну близькість оповідей наших сільських бабусь та дідів до вигаданого у Вавілоні, Індії, Греції ще за тисячі років перед Ісусом Христом. Українські народні казки, упевнено зауважив І.Франко, були «колись впливом мудрості звірів, звіздарів та патріархів». Однак, це тільки одна із версій (міграційна) про генезу жанру казки.

Чи не символічно, що саме завдяки проникненню з раннього дитинства у дивний світ народної творчості зросли неповторні генії Нестора-літописця і співця Митуси, легендарної Марусі Чурай, Тараса Шевченка і Миколи Костомарова, Івана Франка і Михайла Грушевського, Василя Стефаника і Лесі Українки, Максима Рильського... Упродовж усього життя їх живила мудрість народу, щедро розсипана в дотепних приказках, загадках, одухотворених піснях і думках, легендах, переказах і, звичайно, в казках.

Народна казка — вічний і вірний слуга народу. Вона переходить від покоління до покоління разом із речами хатніми, господарським реманентом. Немає у світі народу, який би не мав своїх казок! І фантастичних (чарівних), про тварин, соціально-побутових, і казок-небилиць (анекдотів). Багато в них спільного. Наприклад, гуцульська пригода «Три брати і песиголовець» близька до того уступу «Одісеї» грецького поета Гомера, в якому мовиться про острів Циклопів. Локтиборода з казки «Янко і його подвиги» нагадує російського Чохлика Невмирушого, а Котигорошка — горянин Іван («Силач»), який переміг шести-, дванадцяти-, двадцятичотириголових зміїв...

Уже в досвітках історії люди прагнули заглянути в таємниці природи, провіщуючи епохальні винаходи, можливість і по той, і по другий бік реальності килима-літака, чобіт-сороходів, шапки-невидимки, диво-голки і скатертини-самобранки, молодильного яблука, мертвої і живої води... Виміряні образи ставали нев'яучими символами. Вони однаково помітні і дітям, і дорослим. Відженуть розпач і сум, розвіють ностальгію. Натомість додадуть доброго настрою, радості, сподівань.

У казці схована національна душа — життя народу — його світогляд, побут, соціальні взаємовідносини, вірування, звичаї, етичні та естетичні цінності, оточуюча природа, — життя в усіх вимірах і проявах: особистому і громадському, фізичному і духовному. Неперевершені знавці і любителі германського фольклору брати Вільгельм і Якоб Грімм протягом своєї півстолітньої діяльності старались довести і показати древність, красу і багатство німецької національної культури. На народній основі постала творчість Ганса-Крістіана Андерсена. «Дюймовочка», «Дикі лебеді», «Гидке каченя» та інші — надійні путівники в суспільство андерсенівської Данії. Обробки народних мотивів (про царя Салтана, рибака і рибку тощо) відносять до кращих творів Олександра Пушкіна, а таємницями сивого Уралу по вінця наповнена «Малахітова шкатулка» Павла Бажова. Араби, перси, індуси пишались поважними і строкатими «Казками 1001 ночі» невгамовної Шахрезади. Французька казка виростила

Шарля Перро, а фламандська — безсмертного Шарля де Костера і т.п. Народний епос, його мистецькі наспіви — нетлінне надбання світової літератури.

Дивосвіт народної фантазії привертав увагу і письменників, і вчених, і мислителів. Допитливий і кмітливий розум розгадає у вигадці і ледь помітний натяк на сокровенне, пізнає день суцільний у тисячолітньому зрізі. Усна народна творчість здатна прояснювати повите таїною в історії людської цивілізації. Зокрема, вона і надихнула Джеймса Фрейзера, члена Британської Академії наук, на книгу «Золота гілка» (1890) — блискуче дослідження історії первісної релігії та порівняльної міфології. Невтомний французький мандрівник, безстрашний гість острівних народів Атлантики і Тихого океану академік Клод Леві-Строс поставив собі за мету виявити «таємні сили, що приводять у рух цього присутнього, хоча і не запрошеного на наші суперечки гостя: людський дух» («Структурна антропологія», 1985). Російський учений Володимир Пропп уславився глибокою аналітичною працею «Історичні корені чарівної казки» (1946).

Могутнє древо українського народу сягає вітами помірних широт від річок Попрад і Сяну, аж до північних схилів Кавказу, від полудневих stokів Східних Карпат до притоків Десни і Прип'яті, не рахуючи численних гілок в Югославських Бачці та Сремі, сербо-румунському Банаті, Добруджі, Північно-Східній Азії (Сибірі), в США, Канаді, Бразилії, Аргентині, Австралії... Однією із загадкових слов'янських територій є обшир Карпатських гір, заселених українцями з перших віків нашої ери. Розрізняють Західні Карпати (від Малої Дунайської низовини до долини ріки Попрад), розмежовані угорським, чехо-словацьким і польським кордонами. Виділяють і Східні (до перевалу Прядел у Румунії), котрі розпадаються на Українські або Лісисті Карпати (до верхів'їв Тиси і Черемошу) і Семиградські (Румунські). Південні — Трансільванські Альпи простяглися між перевалом Прядел і Залізними Воротами, що займають і частину Югославії понад Дунаєм. По обидва боки Українських Карпат — унікальному екологічному середовищі від Спішу (Східна Словаччина) до Кімполунга на Буковині — спо-

коввічно живуть українці (давніша назва — русини). Це галичани, буковинці, лемки, бойки, гуцули, долиняни. Казки, згусток енергії народу, його просторової і часової орієнтації, перелітали стрімчаки Карпат, несли взаємний щирий привіт своїм побратимам, дітям великої України, вселили почуття єдності.

З колискової, приповідок дідусів і бабусь вчимося говорити. Осягнувши «Буквар», починаємо читати й писати. Шевченковим «Кобзарем» відкривається неозора царина української літератури. Лише кілька десятків казкових сюжетів увійшли в «Казкар» — доброго навчителя мудрості й справедливості, чарівника, що спроможний провести нас предивними світами. Все зустрінеться тут для душі. А яка співуча наша мова! Чи чуєте, як бринить із глибин віків? Кожна казка цієї книжки — коштовне надбання, маленька частка фольклорної спадщини українського народу, витвір самобутнього населення Українських Карпат, що став доступним завдяки одержимості кількох поколінь учених, котрі спричинились у тій чи іншій мірі до духовного розкріпачення українського етносу, розтерзаного між різними політичними системами.

Значну частину життя провів у подорожах по Україні основоположник польської фольклористики Оскар Кольберг (1814—1890). У його активі близько вісімдесят томів матеріалів до української і польської етнології. У «Казкарі» знайшов відображення епізод з відвідин Кольбергом Покуття у 70—80-х роках XIX ст. (околиць Коломиї і Городенки на сучасній Івано-Франківщині). Так, у казці «Народжений під щасливою зіркою», записаній на Покутті, віртуозно схоплено життєву основу. Розповідається про те, що не спалось бундючному купцеві у чужому домі. Прокинувшись серед ночі, він зненацька підслухав просторікування двох ангелів. Новонароджений син господаря — його майбутній зять. Багач, не бажаючи родичатися з бідними, вирішив умертвити немовля. Наперекір придуманим смертям хлопчина ріс, як на дріжджах. Через рік виглядав семилітнім. Ще не встигла осінь вдруге зиму дігнати — оволодів уже всіма шкільними премудростями. І готував їжу ліпше, ніж кухар-наставник. Усе не вгамовувався засліплений і впертий

купець. Він перемінив лист з вимогою стратити на прохання не зволікати зі шлюбом. Та й сам, не гаючись, і обвінчав молодих. А недолугого нікчемного тестя шкода карати — злочин попереджено. Втім, злопам'ятність, мстивість — відгук давно минулих днів, не прикраса людської особистості. Це народом вивірено. Мабуть, таки звідси черпав письменник-філософ Лев Толстой упевненість у дієвості свого християнського причастя — «непротилення злу насиллям».

Декілька фольклорно-етнографічних експедицій в Угорську Русь (сучасна Закарпатська область, Східнословачький край, югославська Воеводина, сербо-угорсько-румунська межа) здійснив український академік Володимир Гнатюк протягом 1895—1903 років. Принаймні, його шість томів «Етнографічних матеріалів з Угорської Русі» (1897—1911) — науковий подвиг, що вивільнив коштовності вітчизняного епосу з-під мурів забуття, розкрив духовне обличчя українців перед цілим світом. Одних казок в «Етнографічних матеріалах» налічується чотириста вісімдесят (з них сто сорок вісім — закарпатські). Особливо поталанило В.Гнатюкові під час третьої подорожі в липні-серпні 1896 року. У селі Збуй Земплінської столиці (Східна Словаччина) він зустрів Михайла Пустая і записав від нього тридцять вісім казок, у тому числі і пропонований передрук «Янко і його подвиги». В.Гнатюк вважав М.Пустая одним із найкращих казкарів Угорської Русі. «Він оповідав мені цілих шість днів, від рана до вечора, а коли я шестого дня, примушений обставинами, мусив покинути Збуй і попрощатися з ним, він заявив мені, що потрафив би ще пару днів говорити, — згадував учений. — Очевидно, що се немала шкода, що я не міг з його пропозиції користати».

Загалом В.Гнатюк підготував, упорядкував, прокоментував і видав двадцять томів з українського фольклору та етнографії. Такого багатства доти не знало українське народознавство. Своєю титанічною працею, безмежною закоханістю в народну поетику Володимир Гнатюк піднявся до вершин загальнолюдської культури і став гордістю як своєї нації, так і всієї Слов'янщини.

Досвідчений популяризатор російської класики в Угорщині, ужгородський адвокат Михайло Фінцицький (1842—1916) з юнацьких років записував усну творчість (пісні і казки) закарпатських русинів, видавав їх угорською мовою. У «Казкарі» вміщено записану ним «Залізноюсу Інджі-бабу» та «Щастя одного бідняка». Інший зразок народної фантазії «Мачуха і пасербиця» походить з Галичини (Стрийського повіту). Зафіксував його у рідній місцевості Юліан Яворський (1873—1937), ерудований знавець і карпатурської літератури XVII—XIX століть.

Неабияке професійне чуття привело авторитетного дослідника закарпатського фольклору Петра Лінтура (1909—1969) у село Горінчево Хустського району до Андрія Калини, до Василя Короловича зі Страбичова Мукачівського району, на Тячівщину в село Дулове до Михайла Галиці, казкарів з ласки Божої.

Горінчево розташоване в живописній долині бурхливої Ріки — правої притоки Верхньої Тиси. Через село проходить шосе з Хуста на Міжгір'я, а давніше пролягав торговий шлях з Угорщини до Галицької Русі. Тут купці й лихварі тримали комори з крамом, стації. Зрозуміло, чому саме в навколишніх горах і пралісах звили гнізда опришки (розбійники). Їх численні напади на заможних і знатних спричинили появу свосвідного «розбійного» епосу з яскравими художніми образами героїв — народних месників. За своїм географічним положенням і етнографічними особливостями Горінчево — типове закарпатське село, а для Андрія Калина (1908—1979) — рідне. Як правило, казкар — це сивобородий дідусь. Коли ж члени народознавчої експедиції Інституту етнографії АН СРСР влітку 1946 року потрапили в Горінчево (їх сюди привів народний поголос), то довелося слухати молодого енергійного чоловіка. А.Калину йшов тоді тридцять дев'ятий рік, а за плечима — гіркий тягар пережитого в заробітчанських мандрах у пошуках шматка хліба. Поденником наймитував у місцевих куркулів, встиг напрацюватись в артілі лісорубів на Словаччині, жнивварем за десятий сніп у Мадярщині. Однак і вчителів-казкарів знайшов у придорожніх краях — коваля Івана Ділика, тесляра Юрія Ревтя,

лісоруба Юрія Порадюка, опришків Моруса і Браника, Миколу Шугая, цигана Габора, гуцула Метничука з Богдану (Рахівщина), безіменного діда зі Стропкова (Пряшівщина)... У гарну сонячну неділю чи на зелені свята, Івана Купали, петрівку, Іллі біля хати Калинів збиралися сусіди — діти, дівчата і парубки, жінки з немовлятами на руках, старі. А господар, сидячи на дерев'яному стільці у затінку розлогого яблуневого гілля, завзято веселив громаду всілякими історійками. Таким усміхненим і невгамовним залишився у пам'яті близьких і знайомих. Навіть коли лікувався й повертався з сестринської до себе в палату, приходили його послушати. Після протиастматичних уколів легше дихалося — можна було й пожартувати, наприклад, як газда біг проти течії річки шукати втопленцю, бо була така вперта, що мусила плисти наперекір водній стихії. Все ж Андрій Калин більше волів воскресити у пам'яті побут і настрої карпатських лісорубів, гірських чабанів. Улюблений герой казкаря — бідний хлопець-мандрівничок, якого кістлява примара злиднів жене світ за очі («Мандрівничок», «Сон Герасима» та ін.).

Приваблива казка «Про майстра Іванка» в імпровізації А.Калина відзначається гострою соціальною спрямованістю. У ній Іван перемагає свавільного царя і як столяр-різьбяр, і як людина благородних намірів. Зображуючи народного митця у цій іпостасі, оповідач розкриває власне кредо — нерозривність людської праведності, добродетності з манливим прекрасним. Ніби вчувається в цьому і проникливе прочитання Максима Рильського про троянду й виноград — двох велелюдних проявів красивого і корисного.

П.Лінтур виявив на Закарпатті вісімдесят оповідачів і записав від них протягом 1945—1965 років близько тисячу п'ятсот казок разом із багатьма сюжетами пісень і балад. За підрахунками вченого від середини XIX віку до 1945 року в книгах і періодичних виданнях опубліковано тисячу двісті карпатських казок, що, як бачимо, менше, ніж його вжинок. Влучно названий літературною критикою «фольклорним витязем», П.Лінтур усе відвойоване від забуття намагався повернути людям. Він користувався заслуженою повагою серед

своїх співбесідників, які нетерпляче чекали кожного візиту фольклориста. «Та коби Вам удалося прийти до мене, так написали би-сьте, бо я много підібрав казок, — кликав Петра Лінтура у лютому 1962 року листовно Михайло Галиця. — Я такі казки годен казати, що ще ніхто ніколи у житті не казав — дуже красні і давні».

Оповідач Михайло Галиця (1885—1971) відзначався широким кругозором. Змалку тягнувся до книжки, до знань. Та нужденне життя рано погнало Михайла по заробітках. У тринадцять літ він уже прислужувався лісорубам у Галичині. Саме в галицьких Карпатах зросло в ньому переконання, що русини Австро-Угорської імперії не окремішній народ, бо кровноспоріднені з «малоросами» Східної України, віддані під скіпетр династії Романових. Парубком потрапив на Балканський півострів. Серед боснійців і герцеговинів — дітей суворих скалистих Динарів пізнав долю заробітчан слов'янського півдня. А відтак завербувався на шахти США. Останній запис у трудовій книжці Михайла Галиці зроблено на будівництві Тербле-Ріцької ГЕС (Закарпаття), де йому довірили бригаду теслярів. Він бачив обидві півкулі, зустрічався з людьми різних політичних партій, рас, націй. Проте для казкаря Галиці властивий органічний зв'язок з традиційними карпатськими мотивами, усною народною творчістю українців. Від природи талановитий імпровізатор, М.Галиця в старе полотно вміло вплітає своє, відмінне від існуючого. «Цар Дикого лісу» — один із найпоетичніших і найдовершеніших зразків його творчості. Соковитою мовою казкаря вигадливо змальовує картини Дикого лісу і Дикого царя, лови золотокрилих качок і гусей, золотогривих коней.

Усі, хто зустрічався з Василем Короловичем (1903—1993 р.), одноставно відзначають його привітність і до-тепність у спілкуванні. Народнопоетичний майстер утримує першість серед карпатських казкаряв щодо жанрового роз-маїття репертуару, в якому є і загадки, і пісні, і прислів'я, й історичні та етнографічні оповіді краю, чарівні казки. Вихід окремої книжки казок В.Короловича «Три золоті слова» (1968) і публікація деяких творів у збірниках «Як чоловік відьму підкував, а кішку вчив працювати» (1965), «Дідо-

всевідо» (1969) — стали подією великої культурної ваги, перепусткою до гурту видатних казкаряв України. Це, водно-час, наочне свідчення того, що народ творець і розпорядник своїх духовних набутоків, бо вони неодмінно повертаються до нього у книжковій оправі. Як застереження і заповіт звучить основна ідея Короловичового «Мізинчика» — горе тим, хто цурається своїх дітей, прирікає на муки чужих...

Глибоко замислений в українську старовину, письмен-ник-учений Степан Пушик отримав у дарунок торбину казок від обдарованої оповідачки Доні Юрчак (1901—1979) з села Полика Богородчанського району Івано-Франківської об-ласті. Ця жінка напрочуд співчутлива до дітей, позбавлених материнського тепла, батькової підтримки. Либонь, тому в її устах на терпеливих Оксан, Марійок і Ганусь очікують доле-носні стрічі з гадюками, чарівниками, діамантовими корона-ми, а хлопцям-сиротам виявляються до лиця королівські ша-ти («Казка про сирітку Марію, злу мачуху та її доньку», «Казка про Оксану Нетіпаху та злу мачуху», «Діамантова коронка», які ввійшли до збірника «Золота вежа» (1983)).

Багато приемних хвилин принесло вчителю з-над Дністра Миколі Зінчуку відвідини гостинного Петра Митківського, колгоспного пенсіонера, в селі Орлич Хотин-ського району та Дмитра Скаженюка у селі Вашківцях Соки-рянського району Чернівецької області. Від них записано цікаві тексти казок, що опубліковані в збірнику «Чарівна квітка» (1986).

Вдруге¹ промовляє до широкого загалу один із най-оригінальніших казкаряв Карпат Юрій Баняс (1930—1984). День у день протягом цілого місяця тривав монолог селянина під запис. Його феноменальна пам'ять тримала безліч різножанрових казок, велику кількість легенд, переказів, анекдотів, оповідань, коломийок, балад та пісень, почутих в околицях рідного села Боронява (Хустщина). Народний май-стер зважав на те, яка перед ним аудиторія. Дітям оповідав казки про тварин і окремі чарівні, як от: «Малий свинопас», «Добре роби, добре й буде» тощо, а дорослим — героїко-фан-

¹ Уперше дев'ять текстів Ю.Баняса були опубліковані у збірнику «Казки Карпат» (Ужгород: Карпати, 1989).

тастичні, соціально- і родинно-побутові. Кожне слово у нього точне, емоційно виразне, дохідливе і переконливе. Дітям намагався оповідати ритмічною мовою з чіткими римами. При цьому багато важили не лише сказане, а й промовчане, оті психологічні паузи, якими митець уміло користувався.

Епос Карпат причарував місцевих письменників Луку Дем'яна (1894—1968) і Олександра Маркуша (1891—1971), київського професора Олексія Дея (1921—1985). Знайшли свого говіркого і вмілого казкаря сучасні українські письменники Іван Чендей та Михайло Івасюк, пряшівський збирач перлин народної словесності Михайло Гиряк. Не обов'язково вирушати в пошуки. Наприклад, здібний фольклорист-початківець Марина Хланта записала кілька казкових текстів від рідної бабусі Розалії Янчик, що мешкає в селі Округла неподалік Тячева. Серед них і «Загублене відерце» та «Дідова дочка, бабина дочка і дванадцять місяців». Сьогодні пусто під вікнами вродливих і пишнотілих білоручок, лицарі їх не ждуть, — промовляє казкаря. Не випадково і з самими народними мудрецьми випадає показувати (широко вживаний на Закарпатті відповідник до слів «поспілкуватися, поговорити») хіба що в обідню спеку або по роботі, надвечір. Вони не звикли сидіти, склавши руки.

Доки миготітимуть світи, буде промовляти українська національна душа й казковими устами плекатиме своїх малюків. «Діти — се великий скарб, се наша надія, се — молода Україна», — стверджувала Олена Пчілка, вродлива жінка, мудра і ніжна мати, що викохала геніальну Лесю Українку.

А по той бік зелених Карпат найбільший будитель угорських русинів (українців) Олександр Духнович учив любити свій народ не тому, що він славний, а за те, що він твій, рідний. Бо ж не дарма сказано: хто стидається за свій народ, той сам себе стидається.

Донедавна ідейні безінтелекти туманили голови тим, що ніхто не в силі повернути колесо історії назад, бо людство нібито приречене йти семимильними кроками до кінцевої мети, навроченої трійцею непогрішимих. Однак, усі світові культури проходили через епохи відродження, через повернення до безголово забутих і зумисне відторгнутих скарб-

ниць. На очах закрутилося і колесо нашої історії у протилежному напрямі. У пору українського національного пробудження збірники народного епосу стають підручними у пошуках відповіді на знамените кантівське, що споконвічно терзатиме душі: «Хто я є? Що я можу зробити? На що я можу надіятись?»

Отож, дорогі друзі, «Казкар» познайомить вас з найцікавішими перлинами Карпат, в яких народ висловив свої одвічні ідеали добра і справедливості, ненависті до кривдників, співчутливості до бідних і знедолених, заклик до братерства й миру на землі. Кожен, прочитавши ці казки, проймається ще більшою любов'ю до рідного краю, до свого народу, ще раз переконається в тому, що казковий епос трудового люду воістину нев'януча окраса його духовної культури.

ІВАН ХЛАНТА,
РОМАН ОФІЦІНСЬКИЙ.